

Toespraak Clemens Bennink, uitgesproken t.g.v. de opening van *Tijd en Ruimte*, de expositie van Paul van Rijswijk in Gebouw Goretti, op 4 september 2011

Beste Paul, familie, vrienden, aanwezigen,

Eerlijk gezegd was ik tamelijk verrast, toen Paul mij afgelopen dinsdag belde met de vraag of ik iets wilde zeggen bij de opening van deze expositie. Ik ben geen echte kunstkenner en heb ook geen echte studie gedaan aan een universiteit of academie die mij voor deze taak zou kwalificeren. Ik hou het er maar op dat de kaartenbak van Ingrid met meer voor de hand liggende sprekers en deskundigen even zoek was en dat ik daarom als laatste redmiddel in beeld kwam. Natuurlijk is het wel zo dat ik, zoals vermeld in de aankondiging, een vriend van Paul ben en, sinds ik het heb leren kennen, een groot bewonderaar van zijn werk. Maar goed.

Toen ik eenmaal ja had gezegd op Paul's verzoek, heb ik me afgevraagd wat, na alles wat er al ooit eens over Paul's werk is gezegd, een mogelijke invalshoek zou kunnen zijn. Van Ingrid kreeg ik dezelfde avond trouwens nog een aanmoedigend mailtje in de strekking van 'je gaat er beslist een scherpzinnig verhaal van maken, intelligent en met humor'. Of mijn openingswoord scherpzinnig en intelligent is, laat ik aan u over. En als u af en toe aandrang voelt tot enig gegrinnik, dan mag u daarin gerust de op afstand sturende hand van Ingrid zien. Zoals ik al opmerkte; er is bij eerdere gelegenheden al een en ander of Paul's werk gezegd. Zo sprak Chris Manders vorig jaar, naar aanleiding van een avond rond Paul en René Korten,

hij (Paul dus) gebruikt materialen die in de wereld van de bouw staan voor praktisch en economisch verantwoord en hij laat zien dat niet de kwaliteit van het materiaal de indringendheid van het beeld bepaalt, maar de manier waarop het materiaal geordend en gecomponeerd wordt.

En even verder triviale materialen worden gebruikt om de noblesse van de heldere vorm aan te bieden. Tot zover Chris Manders.

Ook in de inleiding van het hier verkrijgbare boekwerkje over Paul's werk schrijft Ingrid Luycks *'Onpretentieuze materialen als meubelplaat, mdf of kunststof keukenblad transformeren in de handen van Paul van Rijswijk tot kleine juweeltjes van proportie en ritmiek.* Uiteraard ben ik het helemaal eens met deze uitspraken naar aanleiding van Paul's werk. (Ik spreek liever niet van 'sculpturen' of 'beeldhouwwerk' omdat bij Paul vooral sprake is van construeren, ordenen, zo men wil, componeren. En niet zo zeer van beeldhouwen in de meer traditionele zin.)

Maar bij het voorbereiden van dit openingswoord wilde ik toch proberen ook een paar andere gedachten en ideeën een kans te geven.

Allereerst wil ik een poging wagen om een antwoord te geven op de vraag: *Is Paul een*

'tegelzetter' of een 'tovenaar'? En hoewel ik niet de illusie heb hier vanmiddag een sluitend

antwoord op te geven, biedt de vraag hopelijk wel stof tot gesprek tijdens *'het drinkgelag'* dat

ongetwijfeld volgt op dit openingswoord.

De tweede gedachte naar aanleiding van Paul's werk, wil ik simpelweg aanduiden met het

woord *Blokkendoos*.

Goed.

Hoewel ik al enkele mensen verlangend in de richting van het buffet zie kijken, zullen we toch eerst nog even door een stukje taaie kost moeten.

Is Paul een 'tegelzetter' of een 'tovenaar'?

Deze vraag heb ik ontleend aan titel en onderwerp van het afscheidscollege van mijn vriend

Jan Koster, vorig jaar juni in Groningen. Taalkundigen zoals Jan en ik, maar ook filosofen zijn geïnteresseerd in de vraag of de ogenschijnlijk eindeloze diversiteit in vormen, structuren

en ook talen berust op willekeur of ingeperkt wordt door bepaalde sturende principes. Als metafoor de *tegelzetter*.

Een tegelzetter kan kiezen uit verschillende tegelpatronen, driehoekig, vierkant, zeshoekig,

enz. en daarmee wanden of vloeren betegelen. Afgezien van deze minimale keuzevrijheid ligt

van tevoren vast hoe hij verder tegelt, als hij eenmaal een keuze gemaakt heeft. Kiest hij

bijvoorbeeld voor een vierkante tegel, dan kan hij daaromheen precies acht tegels leggen van

dezelfde grootte. Niet meer en niet minder.

U kunt dat straks gemakkelijk even controleren als u onverhoopt naar het toilet moet.

Kortom. Tegelzetten is een voorbeeld van scheppen in gebondenheid. Is er eenmaal een keuze

gemaakt (bijvoorbeeld: vierkante tegel) dan volgt de rest uit rationele geometrische principes.

De *tovenaar*, daarentegen, is niet gebonden aan rationele principes en gaat heel anders te

werk. Zo hoeft hij alleen maar de verlossende woorden 'simsalabim' te roepen en degenen,

die nu nog dorstig en verlangend naar het koude bier op het buffet kijken, zien bij wijze van

spreken, de hevig begeerde koele flesjes als door een wonder op zich af vliegen.

(Ik heb dit de afgelopen dagen geschreven toen de dagen even warm en zonnig waren.)

Met andere woorden, de tovenaar is niet, zoals de tegelzetter, gebonden aan rationele

principes, maar kan maken en doen wat hij wil. Hij is op geen enkele manier gebonden aan

enige logica en menselijke rede.

Natuurlijk gelooft, op een enkele zonderling na, geen zinnig mens in toveren. Het is hooguit

iets voor kinderen en goochelaars en niemand onder u gelooft, althans dat hoop ik, dat

binnenkort bij de opening van het Tilburgse theaterseizoen, Hans Klok echt en geheel op

eigen kracht door onze schouwburg zal vliegen. Daarom vinden verstandige mensen een

uitspraak als: *ik geloof niet in tovenaars* heel normaal. Zou iemand echter zeggen: *ik geloof*

niet in tegelzeters dan zou zo iemand terecht enigszins merkwaardig door de omstanders

worden bekeken.

Ik hoop dat u zich intussen afvraagt:

Wat heeft dit in hemelsnaam allemaal met Paul van Rijswijk te maken?

Deze vraag is gelukkig niet zo moeilijk te beantwoorden. Ook in de kunst en in het debat over

kunst kunnen we een onderscheid maken tussen het *tegelzettersprincipe* en het

tovenaarsprincipe. De tegelzetter is, na het nemen van een paar beslissingen (vierkant, driehoek) gebonden aan de consequenties van zijn keuzes. De tovenaars kent zulke

beperkingen niet.

Gegeven deze, naar ik hoop, eenvoudige en door iedereen begrepen uitgangspunten, is het

verrassend dat de visie op scheppingsprocessen in de wereld van de kunsthistorie en ook in de

filosofie en theologie misschien minstens zo vaak bepaald is geweest door het

tovenaarsprincipe als door het tegelzettersprincipe. In de wereld van de oude Griekse denkers,

voor de minder ingewijde aanwezigen, de wereld van ver voor de huidige Griekse crisis,

waren bijvoorbeeld scheppende goden niet echt almachtig. Bij de denkers als Plato en

Aristoteles waren ook de goden gebonden aan rationele wetten. Weliswaar kunnen ze veel,

maar ze zijn net als de tegelzetter gebonden: rondom een vierkante tegel kunnen precies 8

andere vierkante tegels gelegd worden. De almacht van de goden wordt beperkt door ook voor

gewone mensen geldende wiskundige, logische en andere rationele wetten.

Men spreekt daarom wel van de schepper als *potentia ordinata*, de schepper die zich aan de

regels van de geldende ordening dient te houden. Daar tegenover staat de *potentia absoluta*.

De schepper die kan doen en laten wat ie wil. Deze twee gedachten over 'scheppen' kunnen

leiden tot tal van interessante discussies op het terrein van kunst wetenschap en filosofie.

Maar om te voorkomen dat dadelijk iedereen in slaap valt, zal ik me beperken tot de kunst en

wel in het bijzonder het hier ten toon gestelde werk van Paul.

Laten we eerst eens kijken naar het geheel en laten we proberen ons even het moment voor de

geest halen toen we net hier binnen kwamen. Waarschijnlijk werden velen van u gegrepen

door de betovering van dat moment. De geweldige ruimte, het licht en daarin de grote ronde

objecten, de panelen en de monumentale 'grid'- constructie hier naast me.

Het kan bijna niet anders of de maker van dit alles moet een tovenaars zijn.

Gaat u straks echter naar boven om te kijken naar het ontstaan van Paul's werk, naar de

schetsen, de proefmodellen, het filmpje, bestaande uit de versneld afgespeelde webcam-

beelden van de afgelopen maand, dan dringt zich het werkelijke beeld op van de

wordingsgeschiedenis van deze expositie.

De schetsen en foto's laten zien dat Paul van Rijswijk al tijdens zijn academiejaren studie

maakt van vooral constructivistische ideeën en kunstenaars.

Typisch voor zijn uitgangspunten en inspiratie, zijn bijvoorbeeld de foto's van de Eiffeltoren

in aanbouw, en het werk van de Russische constructivist Tatlin. Het zijn deze strenge

ingenieurachtige concepten die aan de basis liggen van Paul's kunstenaarschap en er naar

mijn mening ook de kern van vormen.

Boven in de hoek bij het raam staat een schets, een object van een soort schuin naar boven

gerichte toren in aanbouw. Uit deze schetsen, foto's en prototypes komt het beeld naar voren

van een kunstenaar die heel duidelijk start bij een geometrisch idee, met andere woorden hij

maakt een keuze, om vervolgens de ruimtelijke consequenties van die keuze te verkennen.

De versnelde weergave van de webcamfoto's laat zien hoe het onderzoek is verlopen dat Paul

in deze ruimte heeft verricht. Het is een proces van een eerste aanzet, de consequente

uitwerking en uiteindelijk de vraag:

Is dit wat ik voor ogen had?

De versnelde webcam laat zien dat veel ideeën en concepten de opening van vandaag niet gehaald hebben. Tot de laatste dag voor de opening zijn er nog objecten weggehaald of veranderd.

Paul's strenge ordenende vakmanschap heeft uiteindelijk geleid tot de bijna ongrijpbare esthetiek die we nu in deze ruimte ervaren en ik geloof dan ook dat die esthetiek, deze geheimzinnige betovering, vooral het resultaat is van het consequent vasthouden aan het

tegelzettersprincipe'

Zoals in het begin aangekondigd is er nog een tweede gedachte/idee waarover ik tot slot nog

iets wil zeggen met betrekking tot Paul's werk. Namelijk het idee dat ik eerder aanduidde met

het begrip *blokkendoos*.

In de dagen dat ik bezig was met het voorbereiden van dit openingswoord, las ik een, voor

deze gelegenheid heel toepasselijke column van Henk Hofland in het NRC. Hij vraagt zich in

deze column af waarom er bij de start van het nieuwe schoolseizoen vooral reclamedrukwerk

verschijnt met daarin aanbiedingen van leuk speelgoed als leuk scheelkijkende muizen, plastic

gereedschapjes, autootjes, enzovoort. Maar waar vraagt hij zich af zijn de *blokken- en de meccanodoos?*

Het oude meccano en de blokkendozen zijn bijna uit het aanbod en ook uit de winkels

verdwenen en in de plaats daarvan worden de kinderen overspoeld met robotracers,

radiografisch bestuurd vliegtuigjes, kortom kant-en-klaar speelgoed waar de kinderen niets

meer aan hoeven toe te voegen.

Ik haal dit hier aan omdat ik geloof dat de manier waarop Paul werkt typisch is voor iemand

die vroeger met blokkendozen en meccano heeft gespeeld. Ik stel me voor hoe hij vroeger bij

de aanblik van bijvoorbeeld een blokkendoos een idee kreeg, een plan en vervolgens de

aandring om het uit te voeren. Een toren van blokken, een auto een schip. Het maakt niet uit.

Al doende leerde hij zo dat zijn plan misschien te hoog gegrepen was, of dat hij onvoldoende

blokken had. In ieder geval leerde hij op die manier keuzes maken: of ik pas het plan aan, of

ik ga op zoek naar bijvoorbeeld meer blokken. Het is een leerproces een levenshouding

die,

stel ik me voor, bij Paul al vroeg begonnen is.

Op de manier, zoals een kind met de blokken speelt, ontwikkelt ook Paul een voorstelling van

wat hij wil maken. Al doende, al schuivende met onderdelen ontwikkelt zich een plan.

Misschien moet het groter, anders, agressiever (dit hoorde ik hem zelf van de week een paar

keer zeggen). In ieder geval is het een proces van voortdurend beslissingen nemen. Zo

ontwikkelt hij zich door ervaring tot een steeds betere vakman. De voorlopige balans is wat

we hier nu zien. Voorlopig, omdat al makende zeker het verlangen is ontstaan naar iets wat

nog beter is. Daar ben ik van overtuigd.

Graag wil alle aanwezigen bedanken voor de belangstelling voor de opening van deze

expositie. En natuurlijk hoop ik dat mijn openingswoord stof tot gesprek biedt, mocht er af en

toe tijdens het borrelen een stilte dreigen te vallen.

Ten slotte wens ik Paul heel veel succes en natuurlijk ga ik straks aan zijn moeder vragen of

hij inderdaad *'de vaktegelzetter' / kunstenaar* is geworden door vroeger met blokken te spelen.

Dank u wel.

Tilburg, 4 september 2011

Chris Manders (2010) Openingswoord ter gelegenheid van een avond over het werk van René Korten en Paul van Rijswijk (29/4/2010)

Ingrid Luycks (2011) *Het is wat het is, Paul van Rijswijk beeldhouwer*

Jan Koster (2010) *Tegelzetter of Toveraar?* Afscheidscollege. University of Groningen, Groningen.

Henk J. A. Hofland (2011) *Aan de slag als vakman* NRC (1/9/2011)